

В.В. Самохвалов наголошує, що принцип законності є складовою принципу верховенства права, який визначає стратегію формування, функціонування та розвитку режиму законності, гармонійно забезпечує взаємодію об'єктивно існуючих у суспільстві як приватних, так і публічних інтересів особи, суспільства і держави і їх взаємну відповідальність. Законність виконує роль «посередника», який немовби «переносить» право в площину реального здійснення прав і обов'язків суб'єктів законності [4, с. 46].

Зв'язок законності і права можна відслідкувати, аналізуючи Конституцію України, де у ч. 1 ст. 8 закріплено положення, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Цей принцип не просто дає ще один засіб, за допомогою якого держава має можливість застосовувати свою величезну владу або зловживати нею; навпаки, цей принцип установлює початки, що стримують владу держави, що зобов'язують її поводитися відповідно до передбачених їй привселюдно оголошених правил [5, с. 587–588].

Законність є складною категорією, що охоплює декілька аспектів її розуміння, сукупність яких і визначає зміст цього поняття: 1) як принцип права законність визначається як ідея, положення та установка, що складає основу розвитку і функціонування права; 2) законність як принцип поведінки суб'єктів права характеризується як вимога добровільного виконання покладених обов'язків, реалізації суб'єктивних прав у встановлених формах та межах; 3) законність як вимога діяльності органів держави та посадових осіб виявляється у вимозі здійснення владних повноважень у межах наданих повноважень, відповідно до закону та з визнанням верховенства прав і свобод людини; 4) законність як вимога державного управління суспільством; 5) законність як принцип побудови системи нормативно-правових актів забезпечує ієрархічну підпорядкованість системи юридичних документів та їх взаємодію у процесі регулювання суспільних відносин; 6) законність як режим соціально-політичного життя держави (характеризується як вимога точного і неухильного виконання законів і заснованих на них нормативних актів всіма суб'єктами права).

Отже, принцип законності є складною і багатогранною категорією, що характеризується різними аспектами прояву в управлінській сфері. В такому аспекті законність можна охарактеризувати як один з основних принципів діяльності органів державного управління, який регулює правовідносини суб'єктів управління як між собою, так і з громадянами, та ґрунтується на обов'язку кожного зазначеного суб'єкта діяти в межах наданих йому прав і повноважень.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1999. – Т. 2 : Д–Й. – 744 с.
2. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. Л. Невзоров. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 19 с.
3. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
4. Самохвалов В. В. Законність : основні аспекти та сфери прояву / В. В. Самохвалов // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 11 (Юридичні і політичні науки). – С. 44–50.
5. Neil Kritz The Rule of Law in the Postconflict Phase: Building a Stable Peace, // in Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict (Chester A. Crocker et. al. eds., 1996); p 587–588.

**Братасюк В. М., кандидат
юридичних наук, суддя
Тернопільського міськрайонного
суду Тернопільської області**

ПРАВОСУБ'ЄКНІСТЬ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ВИМІР

Розбудова демократичних засад життя, ствердження загальнолюдських цінностей, принципу верховенства права, гуманізація правового життя як основна провідна ідея правового реформування в нинішньому українському розвитку неможливі без глибинного переосмислення проблеми людини

в праві, її сучасного розуміння, її місця та ролі в праві, її правових характеристик, зокрема, таких як: правосуб'єктність та її характеристики.

Більшість українських теоретиків права дотримуються трьохелементної структури правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність (О.Зайчук, Н.Оніщенко, О.Скакун, П.Рабінович, Г.Середя та ін.). Таку ж позицію займають і провідні російські теоретики права (С.Алексєєв, В.Поляков, Лазарєв та ін.). Це традиційне бачення цього явища, на наш погляд, вимагає переосмислення. Виняток в цьому плані складає робота С. Архіпова, в якій він, подолавши стереотип державоцентризму, подивився на суб'єкта права з позицій гуманістичного принципу, показавши людину в праві в усій повноті її буття [1].

Як правило, автори, що працюють в руслі легістської доктрини, зазначають, розкриваючи сутність правоздатності, що вона є абстрактною здатністю суб'єкта права мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки [2, с. 340]. Про витоки цих прав та обов'язків не мовиться. Але в окремих джерелах наголошено, що правоздатність передбачає здатність «нести визначені законом держави обов'язки» [3, с. 85]. В даному випадку простежується явно стереотип легістського мислення, оскільки правові обов'язки, як бачимо, визначає лише держава.

Автори слушно наголошують, що правоздатність притаманна всім учасникам правовідносин, що вона є невід'ємною від людини, не залежить від віку, психічного стану особи, національності, майнового стану тощо [2, с. 341-342; 3, с. 85]. Загальну правоздатність визначають як «здатність володіти будь-якими з передбачених діючим законодавством правами і обов'язками» [2, с. 340]. Таке визначення цього поняття теж дано з позицій законницького підходу, оскільки тут права людини ототожнено з нормами діючого законодавства. Напр., в колишньому СРСР чинне законодавство грубо порушувало і взагалі заперечувало низку природних прав людини тощо, а тому називати сукупність цих репресивних стосовно людини приписів *правоздатністю* немає підстав. – Це не що інше, як *законоздатність*, *нормоздатність*, що зовсім не тотожні *правоздатності*. Чимало наших авторів, зокрема теоретиків права, поки що не побачили, а тому і не переосмислили, цієї підміни понять. Те, що правоздатність не можна «прив'язувати» лише до «передбачених діючим законодавством» прав і обов'язків, засвідчують і інші, окрім романо-германської, правові сім'ї, напр., сім'я загального права або сім'я традиційного права, де люди живуть без кодифікованого права і не знають подекуди писаних конституцій. Так як не можна ототожнювати права та закону і робити підміну права законом, так само науково некоректно ототожнювати права людини, що мають

невідчужуваний характер, оскільки вони зумовлені людською суттю і природою, із нормами законодавства і робити підміну понять: *правоздатність* підмінити *законо-* чи *нормоздатністю*. При такій ситуації, коли особа має лише права, що «передбачені законодавством», її простір свободи може бути звужений державою до критичних меж. Підміна правоздатності нормоздатністю загрожує деперсоналізацією особистості і знищенням її як суб'єкта права [4; 5].

Трактуючи загальну правоздатність, по суті, як *законоздатність*, роблячи цю підміну понять, українські науковці наголошують на «невід'ємності її від особистості» [2, с. 340], а це не витримує перевірки на критерій логічності, оскільки права і обов'язки, що «передбачені діючим законодавством», завжди можна переписати і зовсім не на користь людини. До речі, нинішня Україна в цьому плані дає немало інформації для роздумів. Мабуть, тут слушно звернутися до природно-правового світогляду, з позицій якого стверджується, що позитивне право має бути наслідком прав людини, а не навпаки (А.Дайсі, С.Головатий, Т.Багрій, В. Градова). Р.Алексі, трактуючи права людини з позицій природно-правової доктрини, слушно наголошує, що « /.../ конституційні права можна розуміти як результат позитивації прав людини» [6, с. 122]. Цей же автор справедливо стверджує, посилаючись на їх універсальність, фундаментальність, моральність тощо, що «права людини – це стандарт оцінки позитивного права» [6, с. 123]. Тобто, ці права первинні і визначальні стосовно державного права. Очевидно, існує, у зв'язку із цим, необхідність переосмислити поняття правоздатності не з легістських позицій, що ми і зробимо нижче.

В наукових джерелах слушно наголошується на призначенні правоздатності, яка вбачається у тому, щоб «забезпечити кожному учаснику правовідносин юридичну можливість набувати права та обов'язки, використовуючи які, він може задовольнити свої інтереси та потреби» [3, с. 85]. Проте

наша теоретико-правова наука не дає аналізу даної тези. Сказано дуже абстрактно – «задовольнити свої інтереси та потреби». А теза ця надзвичайно важлива – людина живе, формує себе як повноцінна особистість саме завдяки тому, що володіє низкою природних прав та свобод і, маючи їх, здійснює діяльність по втіленню їх у реальне життя, опредметненню їх, об'єктивації їх. Живе життя людини – це втілення в реальній дійсності принципів права, що і є правами людини, що відповідають її природі і відображають фундаментальні зв'язки людського буття. Як бачимо, поза цими принципами права, що носять абстрактний характер і є правами людини, повноцінна людина не відбулася б. Вона була б деперсоналізованою, деградованою, а то й знищеною фізично (Р.Алексі, В. Нерсисянц, С.Максимов, М. Костицький, Б.Чміль, М.Патей-Братасюк). Тобто, правоздатність - це *фундаментальна підстава людської свободи, самовизначення, самореалізації, самоздійснення людини-особистості*, а, отже, формування автономного індивіда, який є творцем людського буття.

Одні автори наголошують, що правоздатність – «...це категорія, не однакова для всіх її учасників, тому що кількість прав та обов'язків в окремих суб'єктів може бути різною» [2, с. 341], інші акцентують на такій її властивості як «рівноправність суб'єктів права, рівність їх правоздатності. Принцип рівності правоздатності не має винятків» [3, с. 85]. Очевидно, що треба акцентувати на формально-змістовній рівності, яка має бути властива всім суб'єктам права в сенсі правоздатності. З правового погляду правоздатність належить кожній людині – цей висновок зумовлений ідеєю рівноправності людей, що почала масово стверджуватися в новоєвропейську епоху. Поза формально-змістовною рівністю правоздатність просто неможлива.

Дієздатність визначається, як правило, як «...здатність людини своїми діями самостійно здійснювати надані законом права, створювати для себе своїми діями обов'язки і виконувати їх» [3, с. 86]. Звернімо увагу - тут чітко зазначено, що права у людини «надані законом», а обов'язки людина створює собі своїми діями – отака суміш елементів різних доктрин – законницької і юридичної. Свобода дії особи відповідно до цього трактування зводиться лише до виконання індивідом нормативних дозволів. «Дозволи в праві» - це теж цікавий концепт, який вимагає переосмислення в дусі сучасності. До того ж цей автор правоздатність називає природним правом людини, бо вона набувається від народження, а от дієздатність не є «природним правом людини», оскільки «визначається і надається на основі права (очевидно позитивного – авт.) і є категорією юридичною...» [3, с. 86]. Закінчення про «юридичну категорію» звучить більш, ніж дивно. Отже, людині без «наданої» державою здатності реалізовувати свої права, зробити це неможливо - чим не взірець легістсько-нормативістського трактування правових явищ. Саме з позицій законницької доктрини суб'єктивне та об'єктивне право співвідносяться таким чином, що суб'єктивне право як «певні правові можливості» «є похідними від змісту загальних правил, з яких складається об'єктивне право» [2, с. 180]. Отже, в даному випадку, все-таки об'єктивне, тобто державне право визначає суб'єктивне. Така недовіра до людини, недооцінка її, приниження перед державою – це характерна риса законницького підходу до права.

На противагу такому трактуванню правового обов'язку можемо в іншому джерелі прочитати, що «юридичний обов'язок – це вид і міра необхідної поведінки, яка встановлена законом» [7, с. 344]. Заперечувати те, що держава може узаконювати певні обов'язки не можна, але й вичерпувати правові обов'язки лише закріпленими в законі – теж не можна. У нашому випадку до уваги взято лише позицію держави, збережено її монополію на правотворчість і першість стосовно людини, що уже не витримує наукової критики.

Спробуємо розібратися із цими ідеями та твердженнями, звернувшись до юридичної

(природно-правової) доктрини. Цілком підтримуємо позицію українських та зарубіжних філософів

права стосовно того, що дослідження права поза антропологічним виміром втрачає сенс, оскільки

саме людина, а не держава чи будь-який інший інститут, є « ключем до розуміння права» (М.Г.Патей-Братасюк) [8]. Українські науковці підкреслюють, що «...з'ясування антропних властивостей права та прав людини в юриспруденції, а також пошук антрополого-методологічних засад дослідження права та прав людини є сьогодні актуальним» [9, с. 20-22]. На наш погляд, більш, ніж актуальним – без цього наша правознавча наука залишиться на рівні 30-50-х років минулого століття.

Оскільки людина існує в правовій реальності, яка є бівалентною (В.Вовк, С.Максимов, С.Сливка) і природно-правовою, і державно-правовою, то, очевидно, логічно буде припустити, що її правосуб'єктність поділяється на природно-правову, і позитивно-правову. Людина є природно-правовою істотою (суб'єктом), і позитивно-правовою. Ми мислимо суб'єкта права як безумовно *активне начало* в правовій реальності, чого ми не бачимо в державоцентристській легістській доктрині, де правосуб'єктність підмінено законосуб'єктністю і людині як об'єкту законницького впливу держави відведено пасивно-споглядальну позицію, а роль визначального активного начала відведено державі та закону.

Природна правосуб'єктність людини, на наш погляд, – це реальна можливість і здатність людини бути творцем природних прав, мати їх, володіти ними, стверджувати їх, розвивати їх, захищати їх тощо. Природно-правовий суб'єкт права – це людина, що творить, стверджує, розвиває і захищає повноту буття природно-правової реальності.

Що стосується *позитивної правосуб'єктності особи*, то її з позицій юридичного (природно-правового) підходу можна визначити як *реальну можливість і здатність людини разом із державою, її компетентними органами творити, стверджувати, розвивати і захищати державне право як рівну міру справедливості, добра, свободи, поваги до людської гідності тощо*. Інакше кажучи, – поряд із державою творити, розвивати і захищати позитивно-правову реальність в усій її повноті. Лише за умови цього партнерства людини та держави можлива *позитивна правосуб'єктність*, на протигагу позитивно-нормативній чи позитивно-законницькій *об'єктності* людини, яка є неминучим наслідком домінування держави над людиною.

Правоздатність як одна із базових характеристик людини в праві, властива їй безвідносно до того, визнає держава її суб'єктом права чи ні, але в цьому випадку, очевидно, треба мовити про *природно-правову правоздатність*, а не *позитивну*. В умовах соціальної нерівності, неправової державності, несправедливості, що супроводжували історію людства протягом тисячоліть, людина виживала завдяки *природній правоздатності, тобто володінню людиною низкою природних прав, що можливі в умовах природно-правової системи*. Нагадаємо, що право цей принцип правової рівності, що складає суть, основні смисли права, у певному обсязі з появою держави він почав втілюватися не лише в природному праві, але й і в позитивному (І.Кант, П.Юркевич, В.Бачинін, В.Вовк, В.Градова, Л.Голоскоков, В.Кожевников, А.Михайлов).

Очевидно, тут треба брати до уваги поняття *обсягу правоздатності* як певного обсягу свободи. Отже, *правоздатність в умовах природно-правової системи – це реальна здатність людини до вільного вибору певних варіантів поведінки на засадах правової рівності, що продиктована ціннісними, ментальними, звичаєво-традиційними тощо вимірами конкретного соціуму*. Ми підкреслюємо у вищенаведеному визначенні, що *природна правоздатність – це: по-перше, вільний вибір, тобто це простір свободи людини, але ця свобода не свавільна, вона зумовлена характеристиками соціуму; по-друге, вона ґрунтована на рівному масштабі, рівній мірі справедливості, добра, поваги до людини тощо*. На протигагу природній правоздатності, є сенс виділяти *позитивну правоздатність людини*. Вона, зрозуміло, породжена позитивним правом, автором якого є держава, і може бути визначена як *реальна здатність людини до вільного вибору в будь-якому напрямі на засадах правової рівності, встановленої державою*. Ми зазначали вище, що *правоздатність може бути ототожнена з нормоздатністю чи законоздатністю – це можливо в умовах, коли закони як система норм, які регулюють поведінку особи, є не правовими, свавільними, виражають волю влади, а не людини*.

В науковій літературі особливо наголошується на ідеї наявності вільних та в правовому відношенні рівних людей для життя та розвитку права у будь-яких формах. Особливо добре показав це у своєму монографічному дослідженні В.С.Нересянц [5]. «Визначальною фігурою свободи у її людському вимірі є *вільна особа як необхідна основа правоздатності та правосуб'єктності*. /.../

Вільні індивіди – носії, сенс і суть права. Там, де заперечується вільна особистість, правове значення фізичної особи, там немає і не може бути права, правових індивідуальних, колективних, інституційних суб'єктів права, правових законів і правових відносин як у суспільстві, так і в конкретних формах суспільно-політичного життя» [5; 10, с.489]. Отже, там, де знищено вільну

особистість, там не може бути правоздатності, правової здатності та суб'єкта права. Там можуть бути об'єкти законницького впливу держави, якими є поневолені, економічно залежні люди.

Є сенс, очевидно, говорити про дієздатність природно-правову та позитивно-правову.

Позитивно-правова дієздатність, очевидно, має бути похідною від природно-правової дієздатності. Хоча, мабуть, буде науково коректніше мислити ці два різновиди дієздатності такими, що не протистоять один одному чи заперечують один одного, а взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи тим самим людині як суб'єкту права на повноцінне життя. Деліктоздатність визначено в наукових джерелах як здатність суб'єкта права нести відповідальність за свої протиправні вчинки. Якщо *протиправні* вчинки не ототожнювати із *протизаконними*, тоді все гаразд, таке визначення поняття деліктоздатності має право на існування. Проте, якщо ж таке ототожнення має місце, тоді ми можемо мати справу з відповідальністю не за протиправні вчинки, а за протизаконні. А чи завжди протизаконні вчинки зумовлюють деліктоздатність? – Очевидно, що ні. Напр., у випадку порушення людиною неправового закону чи неправової норми нести юридичну відповідальність людина не повинна, тобто, таке порушення не зумовлює деліктоздатності, бо не є протиправним вчинком, а лише протизаконним. Отже, протиправний вчинок треба відрізнити від протизаконного, оскільки не кожний протизаконний є протиправним. Це особливо важливий аспект для сучасній української реальності, оскільки стереотипи законницького мислення, які виражаються, зокрема, в ототожненні протиправного та протизаконного, ще є, на жаль, типовими.

Як бачимо на наведеному вище аналізі характеристик правосуб'єктності людини - особистості, ця проблема є достатньо складною і малорозробленою. Існує і інші характеристики правосуб'єктності людини-особистості, які у вітчизняній науковій літературі свого висвітлення не віднайшли. Одна із них – правотворчість людини, яка їй властива безумовно, оскільки поза людиною ідея права залишиться порожньою абстракцією. Інша характеристика правосуб'єктності, яка заперечується легізмом, - захист права людиною-особистістю, боротьба її за право. Боротьба людини за право як засіб власного самоствердження – це домінанта європейського правового розвитку (Р. Ієрінг). До складу правосуб'єктності людини – особистості легісти не відносять її здатність бути носієм правосвідомості. З позицій легістського підходу ці поняття ототожнюються, фактично робиться підміна понять: поняття правосвідомості підмінюється законосвідомістю.

Список використаних джерел:

- 1.Архипов С. И.Субъект права: теоретическое исследование / С.И.Архипов. - СПб: Из-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. - 469 с.
2. Загальна теорія держави і права : [підручн. для студ. вищ. юрид. навч. закл.] / [Цвік М. В. та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид., наук., проф., акад. АПрН України О. В. Петришина]. – Харків : Право, 2002. – 428 с.
3. Олексик Х.М. Основи теорії права та держави. Конспект аудіолекцій. /Х.М.Олексик. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. - 232 с.
4. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух. – М.: Международные отношения, 2004. - 238 с.
5. Нерсисянц В.С. Философия права. /В.С.Нерсисянц – М.: Инфра НОРМА. 1997. -506 с. Нерсисянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА·М, 1998. – 652 с.
6. Алексі Р. Існування прав людини. /Р.Алексі/ Право України. – 2011. - № 8. – С. 121-130.
7. Головатий С. П. Верховенство права : ідея, доктрина, принцип : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Головатий. – К., 2009. – 44 с.
8. Патей-Братасюк М.Г. Філософія права./ М.Г. Патей – Братасюк. – Тернопіль, 2006. – 250 с.
9. Гудима Д.А. До питання про роль філософсько-антропологічних досліджень у праводержавознавстві /Д.А.Гудима // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні:

Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 2022.

10. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д. Філософія. Посібник /Є.М. Причепій, А.М.Черній, В.Д. Гвоздецький. – К.: Академія, 2001 – 575 с. – С. 489.

**Васильченко Аліна Петрівна,
курсант 1 курсу ЦСФП НАВС
Науковий керівник:
Кривицький Ю.В., старший
викладач кафедри теорії держави
та права НАВС, кандидат
юридичних наук**

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ І ВЗАЄМОДІЇ

В Україні протягом століть тривав процес формування сфери громадського життя, що був пов'язаний із поширенням ідеології визвольного руху, втіленням у життя сподівань на здобуття українським народом незалежності, вирішенням національного питання шляхом демократизації суспільства. Вітчизняна політико-правова думка обґрунтовувала ідеї свободи особи, рівності людей, пріоритету загальнолюдських цінностей, непорушності закону, безпеки особистості, тобто основоположні принципи правової держави і громадянського суспільства. У суспільній свідомості поступово формувалося уявлення, що держава не завжди є надійним гарантом прав та інтересів окремої особи і суспільства загалом. Змусити державу бути таким гарантом може лише соціальна сила, яка здатна урівноважити силу держави й на яку остання буде зважати. Такою силою є громадянське суспільство, якому держава повинна бути підпорядкована [1, с.36]. З огляду на це, науковий інтерес представляє вивчення окремих аспектів співвідношення та взаємодії громадянського суспільства і держави в сучасних умовах розвитку України.

У філософській літературі громадянське суспільство розглядають як багатомірну, самоорганізовану систему соціальних відносин, які виникають природно між індивідами, де кожний виступає не як підданий держави, а як приватна особа, яка має свої особливі, відмінні від загальнодержавних, життєві цілі. Громадянськими відносинами є сімейно-родинні, освітньо-виховні, релігійні, моральні, товарно-грошові та інші взаємозалежності, які пов'язують людей потребами матеріального та духовного характерів.

У формально-структурному аспекті громадянське суспільство є сукупністю добровільних об'єднань, союзів, організацій, що дозволяє індивідам спілкуватися на ґрунті певних духовно-практичних інтересів. Таке суспільство не дозволяє громадянам уподібнитися розсипам автономних атомів і пропонує безліч форм соціальної кооперації, заохочує різні прояви людської солідарності. Громадянське суспільство – доволі пізні, історичне утворення, характерне для західної правової цивілізації Нового часу. Його виникнення передбачало дві головні умови – перехід традиційного феодального суспільства в індустріальну фазу розвитку і поява масових генерацій емансипованих громадян, які усвідомлюють невід'ємність своїх природних прав.

Проводячи в життя сягаючі «знизу» соціальні ініціативи, громадянське суспільство забезпечує процеси саморегуляції всередині цивілізаційної системи. Воно доповнює вертикальні владні відносини, які утверджуються державою, горизонтальними відносинами, що функціонують на основі принципу саморегуляції. Держава та особистість, які здаються спочатку неспівставними соціальними величинами, за наявності розвиненого громадянського суспільства віднаходять ціннісну рівнозначність. Не заохочуючи ні етатистську сваволу, ні правовий нігілізм індивідів, громадянське суспільство сприяє укріпленню соціального порядку, надає йому цивілізованості [2, с.339].

В юридичних енциклопедичних працях громадянське суспільство інтерпретують в якості спільності вільних, рівноправних людей, кожній з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою і надійним соціальним захистом, а також брати участь у політичному житті. Громадянське суспільство – це етносоціальний простір, в якому